

WIECZOREK, A., ROSENDAHL, W.: *Mummies of the World*.

(Prestel Verl. Munich–Berlin–London–New York, 2010. 384 oldal, 346 nagyrészt színes ábra)

A Magyar Természettudományi Múzeum nagy szakmai és közönség-sikert arató, (a váci múmiákból rendezett) kiállítása vetette fel a gondolatot, hogy több múzeum közös tárlaton mutassa be múmiáit. Elsőként a német, majd sorra további európai és amerikai múzeumok csatlakoztak a kezdeményezéshez, s az elmúlt évek során számos világvárosban láthatták az egyre gazdagodó kiállítást. Napjainkra megszületett a kiállításokat összegző, gazdagon illusztrált monográfia. Nehéz meghatározni a könyv műfaját. Nem (a szoros értelemben vett) tudományos munka, nem is ismeretterjesztő mű (annál több), nem kiállítás-katalógus, hanem mindezek keveréke. Nem múmia-katalógus, mindössze az összefogó múzeumok anyagát ismerteti.

Példásképpen a könyv tagolása. Hat nagyobb témakörben egy-egy anyag részletes kifejtése olvasható. Az egyes írások 6–10 oldal terjedelműek, több mint száz szerző alkotásai. Örömmel fedeztem fel a szerzők között a Természettudományi Múzeum munkatársait.

Rövid bevezetőt követően a tetemek bomlását, ill. a mumifikációt ismertető fejezet következik. A világ múmiáinak bemutatását a természetben képződött jégmúmiák, lápi holttestek stb. ismertetése követi képekben és szövegben. A következő részben a különböző korszakokból és kultúrkörökből származó múmiák ismertetése olvasható. Ez a terjedelmes fejezet az ókori (egyiptomi, kínai, japán, szkíta, dél-amerikai indián) és primitív társadalmainak (Kanári szigetek, Ausztrália őslakói) megtartó törekvései mellett, időrendi sorrendben ismerteti a kolostorokban, templomi kriptákban (köztük a váci sírkamrában) fellelt múmiákat. A fejezet a szocialista vezetők, (Lenin) és egyes neves személyek (Eva Perron) mumifikálásával és azok sok nehézséget okozó fenntartásával zárul. Nagyon érdekes a „Múmiák az orvostudományban és művészetekben” című rész. Ez a fejezet kissé „kilóg” a többi közül, ám igen hasznos ismereteket tartalmaz. Megtudjuk, hogy a 20. század elején is szerepelt a gyógyszerek között a múmia-orvosság, sőt évtizedünkben is készítenek múmia-kenőcsöt, női kozmetikumként. Terjedelmes részben ismertetik a múmia-vizsgálatok metodikáit, (radiológiai, genetikai, mikrobiológiai, kémiai, mikroszkópos módszereket), s egy rövid írás az arc-rekonstrukciót. Tízoldalnyi terjedelmű a múmiák és a média kapcsolatáról szóló fejezet, amelyben filmeket, és az ifjúság számára készített könyveket mutatnak be. A záró fejezetben számos múzeum (köztük a budapesti Természettudományi Múzeum) anyagából adnak ízelítőt. Ennek a résznek a legérdekesebb írásai a mesterséges és természetes úton keletkezett állat-múmiákról szólnak. A hal-múmiától, a mamut-bébi konzerválódott tetemének leírásából, számtalan új ismerettel gyarapodik az olvasó. Az *Appendix*-ben több mint ezer, fejezetenként csoportosított, nagyrészt friss irodalmi citátumot találhatunk.

Érdekes, sok információt hordozó, noha nem hibátlan művet vehet kezébe az olvasó. Az ismertetőnek hiányzik, hogy meg sem kísérlék meghatározni (vagy legalább megbecsülni) a világ múzeumaiban, más gyűjteményeiben fellelhető múmiák számát. Hiányzik a műből a kijevei Lavra-kolostor földalatti járataiban látható, valamint a nyugat-európai kolostorokban gyakorta több ezres létszámú múmia ismertetése. Igen mostohán bánnak a lapokból és a jég alól előkerült, jó megtartású tetemek ismertetésével. Csak egyes esetekben tesznek próbálkozást a múmiákon felismerhető betegségek tárgyalására. Egyedül a budapesti kutatók foglalkoznak a halál utáni, ill. az élőben végzett beavatkozások (pl. császármetszés, boncolás) tárgyalásával.

A könyv formátuma, tagolása, az oldal-tükrök formátuma és elrendezése, az ábrák minősége, nyomdai kivitele a legkényesebb igényeket is kielégíti (az olvasó nem tudja, hogy a német kiadót, vagy a kínai [!] nyomdát dicsérje-e?). A mű hiányosságai eltörpülnek a tömör, lényegre törő fejezetek nyújtotta ismeretanyag mögött. Ajánlom a könyvet mindazoknak, akik érdeklődnek a múmiák iránt, netalán a jövőben kívánnak kutatásokat végezni a múmiákon.

Józsa László

LYNN, RICHARD: *Dysgenics. Genetic Deterioration in Modern Populations. Second Revised Edition.*

(Ulster Institute for Social Research, Great Britain, 2011, 381 oldal, név és tárgymutatóval)

Richard Lynn (1930), az Ulsteri Egyetem (Coleraine) professor emeritusa, diplomáját pszichológia szakon a Cambridge-i Egyetemen szerezte és itt nyerte el Ph. D. fokozatát is. Ezután az Exeter-i Egyetemen és a dublini Gazdasági és Társadalmi Kutató Intézetben dolgozott, innen hívták meg Coleraine-be igazgató professzornak. Munkássága eddigi ötven éve alatt 11 könyvnek és 200 tanulmánynak volt a szerzője, vagy társszerzője. A 2006-ban megjelent „Race Differences in Intelligence: An Evolutionary Analysis” című könyve a mai ember kognitív képességeinek legnagyobb meta-analízisét tartalmazza, amelyben a 620 tanulmányban szereplő összesen 813.778 vizsgált személy csoport-átlag adatait elemezte. A minták közül 105 kelet-ázsiai, 99 európai, 91 eszkimó, 87 délkelet-ázsiai és amerindid, 85 csendes-óceáni szigetvilági, 84 közép-keleti (valamint dél-ázsiai és észak-afrikai), 67 kelet-és nyugat-afrikai, 62 ausztráliai bennszülött, továbbá 54 busman és pigmeus népességekből származott (lásd: *Anthropologiai Közlemények* 2006, 47. kötet, a szerk.).

1990-ben Lynn javasolta a „Flynn-jelenség” fogalmának a bevezetését, amely szerint az IQ értéke a 20. században évről-évre nőtt a Föld egész népességében. Ennek magyarázata szerint a táplálkozás mennyiségi és minőségi összetevőinek általános javulásában rejlik, különösen a korai gyermekkorban.

Lynn professzornak az itt ismertetésre kerülő könyve 1996-ban jelent meg első kiadásban, ez a második kiadás pedig két új fejezettel és a szükséges „frissítéssel” bővült.

Az összesen 18 fejezetben a szerző igen széleskörűen elemzi azt, hogy ellentétben a korábban megfigyelt „Lynn-jelenség”-gel, mi az oka annak, hogy a 20. század végére először csak az IQ értékek növekedési üteme csökkent, majd ezután a folyamat negatív irányba fordult és az utóbbi években már az IQ értékek is csökkenésnek indultak.

Az 1. fejezet történeti áttekintést nyújt Benedict Morel, Francis Galton, Charles Darwin, Herbert Spencer, Karl Pearson, Ronald Fisher, Julian Huxley és másoknak a 19. század második és a 20. század első felében végzett munkássága alapján a „nyugati civilizáció” genetikai állománya feltételezett romlásáról, amely a véleményük szerint a természetes szelekció megszűnésének volt köszönhető. Ez a bizonyítottnak vélt feltevés lett azután az alapja az „eugenika” kialakulásának. Galton az eugénika kifejezést 1883-ban használta először „Az emberi tehetség” című könyvében, noha az emberiség genetikai javításának gondolatát már 1865-ben felvetette.

Galton az emberiség genetikai állományának befolyásolására elsősorban a pozitív eugenikát ajánlotta, amely a párválasztás és a gyermeknemzés szabályozása révén működhetett volna és a társadalom legkiválóbb adottságú tagjainak az átlagosnál nagyobb gyermekvállalását javasolta. A negatív eugenika viszont a bizonyosan genetikai ártalomban szenvedő személyek születéskorlátozását javasolta az érdekeltek felvilágosítása révén.

Az első kritikai észrevételek az eugénikával kapcsolatban azonban már az 1930-as években megjelentek. A 2. világháború után, 1945-ben Lionel Penrose-t, a kiváló humángenetikust nevezték ki a londoni University College „Galton Professorship of Eugenics” intézetének az élére. Első intézkedései közé tartozott az intézmény nevének a megváltoztatása „Galton Professorship of

Genetics"-re. Ez elsősorban arra vezethető vissza, hogy a náci Németországban az eugénikát bűnös célokra, sterilizációs programokra és népiirtásra használták fel. Joggal írta H. M. Kay 1987-ben, hogy az eugenika szükségszerűen vezetett a gázkamrákhoz.

A „dysgenics” kifejezés – ami az „eugenics” ellentétét jelenti - valószínűleg az amerikai David Starr Jordan-tól (1851–1931) származik (mások szerint az angol szülész-nőgyógyász orvostól, Caleb Saleeby-től), aki Cornell Egyetemen diplomázott botanikából, de azután a munkássága az ichtyológiához kapcsolódott. Jordan meggyőződéses háborúellenes „békeharcos” volt és az 1. világháború alatt, 1915 körül használta először a „dysgenics” kifejezést. Véleménye szerint a háborúban a fizikailag és mentálisan is jobb képességű férfiak pusztulnak el és az alkalmatlanok, a gyengébbek maradnak otthon és élnek túl így a háborút, ezért azután a nekik – jelentős részben – „kedvezőtlen” génekkel rendelkező utódaik maradnak meg a népeiségekben. A dysgenia (vagy calcogenia) tehát tulajdonképpen „negatív” eugenika. Az előnytelen, „dysgeniás” mutációkat egyébként kísérletesen már régóta tanulmányozzák egereken és muslincán.

A könyv 2. fejezete bemutatja, hogyan őrizte meg a természetes szelekció az ipari forradalom előtti társadalmak genetikai „minőségét”, a 3. fejezet pedig a természetes szelekció hatásfokának fokozatos csökkenését írja le a 19. és a 20. században.

A 4. fejezet a népeiségek egészségi állapotának romlását ismerteti, az 5–11. fejezetek pedig az IQ értéke csökkenését mutatják be különböző szempontok szerint (IQ és a termékenység általában, IQ és a termékenység az Egyesült Államokban, IQ és a termékenység Európában, az IQ szekuláris növekedésének a paradoxona, az iskolázottság és a termékenység, a szocio-ökonomiai státusz és a termékenység, valamint a szocio-ökonomiai státusz és az IQ). A 12–14. fejezetek a szocio-ökonomiai státusz és a morális karakter különbségeivel, a szocio-ökonomiai státusz által okozott különbségek genetikai alapjaival, valamint a szocio-ökonomiai státusz/termékenység és a bűnözés kérdéseivel foglalkozik. A 15. fejezet a gazdaságilag gyengén fejlett területek (Latin-Amerika, a Karibi-térség, Ázsia és a Csendes-óceán területe, továbbá Afrika) dysgeniás jellegű termékenységét mutatja be, amely szerint a termékenység fordítottan arányos az iskolázottsággal és a szocio-ökonomikus állapottal. A 16. fejezet a ki- és bevándorlás negatív genetikai hatását ismerteti a gyengén fejlett országokban, míg a 17. fejezet a világ népeiségei dysgeniás jellegű termékenységének hatását elemzi a Föld népeiségére, mint egészre vonatkozóan, majd az országokénti termékenységi arány és az IQ kapcsolatában.

Végül az 18. fejezet foglalja össze és mérlegeli a könyv fejezeteiben tárgyalt témák – amelyek lényegét az eugéniával korábban foglalkozók a genetikai ismeretek hiányában is jól megfigyeltek – elemzéseivel szemben felhozott ellenérveket. Megállapítja, hogy a „modern” emberiség genetikai állománya romlásával kapcsolatos megfigyelések igazoltnak tekinthetők és még a társadalmi-gazdasági fejlettség csúcán található országok (például Dánia és Nagy-Britannia) népeiségében is genetikai alapjai vannak az IQ csökkenésének. Egyúttal felhívja a figyelmet arra, hogy ez olyan súlyos probléma, amire sürgősen megoldást kell találni.

A könyv nagyon világos és érthető, jól tagolt, jó stílusban megírt és külön kiemelendő a hatalmas irodalomjegyzék, amely a könyv terjedelmének közel hatodát (60 oldalt) tesz ki, továbbá a kitűnő név- és tárgymutató.

A Lynn könyve a rengeteg példával támasztja alá a szerző azon véleményét, hogy az eugénia korai úttörőinek aggodalma az emberiség genetikai állománya romlásával kapcsolatban nem volt alaptalan, noha abban az időben erre nézve a bizonyítékok száma még viszonylag csekély volt.

Ajánlatos azonban a könyv megállapításaival kapcsolatban azt is figyelembe venni, hogy ha például igaz azon állítás, hogy az alacsony IQ-val és alacsony iskolázottsággal rendelkezők több utódot hoznak létre, akkor ez éppen azt bizonyítja, hogy ők „fitebbek”, szemben a magas képzettséggel és magas IQ-val rendelkezőkkel. Továbbá azt is, hogy az eugénia híveinek a megállapításai Lynn „sugalmazásával” ellentétben nem biológiai szükségszerűségek, hanem inkább az értékítéletek egy sajátos csoportját képviselik.

